HOTĂRÂREA CURȚII (Marea Cameră)

12 februarie 2008 *

În cauza C-199/06,

având ca obiect o cerere de pronunțare a unei hotărâri preliminare formulată în temeiul articolului 234 CE de Conseil d'État (Franța), prin Decizia din 29 martie 2006, primită de Curte la 2 mai 2006, în procedura

Centre d'exportation du livre français (CELF),

Ministre de la Culture et de la Communication

împotriva

Société internationale de diffusion et d'édition (SIDE),

CURTEA (Marea Cameră),

compusă din domnul V. Skouris, președinte, domnii P. Jann, C. W. A. Timmermans, A. Rosas, K. Lenaerts, G. Arestis, U. Lõhmus și L. Bay Larsen (raportor), președinți

* Limba de procedură: franceza.

de cameră, domnii A. Borg Barthet, M. Ilešič, J. Malenovský, J. Klučka și E. Levits, judecători,

avocat general: domnul J. Mazák,
grefier: domnul J. Swedenborg, administrator,

având în vedere procedura scrisă și în urma ședinței din 27 februarie 2007,

luând în considerare observațiile prezentate:

— pentru Centre d'exportation du livre français (CELF), de J. Molinié, O. Schmitt, P. Guibert și A. Tabouis, avocats;

— pentru Société internationale de diffusion et d'édition (SIDE), de N. Coutrelis și V. Giacobbo, avocats;

— pentru guvernul francez, de domnul G. de Bergues și de doamna S. Ramet, în calitate de agenți;

— pentru guvernul danez, de domnul C. Thorning, în calitate de agent, asistat de P. Biering și K. Lundgaard Hansen, advokater;

— pentru guvernul german, de doamna C. Schulze-Bahr și de domnul M. Lumma, în calitate de agenți;

— pentru guvernul maghiar, de doamna J. Fazekas, în calitate de agent;

— pentru guvernul olandez, de doamna H. G. Sevenster și de domnul P. P. J. van Ginneken, în calitate de agenți;

— pentru Comisia Comunităților Europene, de domnii V. Di Bucci și J.-P. Keppenne, în calitate de agenți;

— pentru Autoritatea AELS de Supraveghere, de domnii M. Sánchez Rydelski și B. Alterskjær, în calitate de agenți,

după ascultarea concluziilor avocatului general în ședința din 24 mai 2007,

pronunță prezenta

Hotărâre

1 Cererea de pronunțare a unei hotărâri preliminare privește interpretarea articolului 88 alineatul (3) CE.

2 Această cerere a fost formulată în cadrul unui litigiu între Centre d'exportation du livre français (CELF) (denumit în continuare „CELF"), ministre de la Culture et de la Communication (ministrul culturii și comunicațiilor), pe de o parte, și Société internationale de diffusion et d'édition (SIDE) (denumită în continuare „SIDE"), pe de altă parte, privind ajutoarele acordate în favoarea CELF de către statul francez.

Acțiunea principală și întrebările preliminare

Situația de fapt din acțiunea principală și procedurile comunitare

3 CELF, societate cooperativă pe acțiuni, exercită o activitate de comisionar la export.

4 În temeiul statutului acesteia, CELF are drept obiect de activitate procesarea în mod direct a comenzilor efectuate în străinătate, precum și în teritoriile și în departamentele franceze de peste mări, constând în cărți, broșuri și toate suporturile de comunicare și, în general, desfășurarea tuturor operațiunilor care au drept scop în special să dezvolte promovarea culturii franceze în lume prin intermediul suporturilor menționate.

5 CELF reunește comenzile reduse de cărți, permițând astfel clienților străini să se adreseze de preferință unui singur interlocutor, decât unui ansamblu de furnizori, beneficiind în același timp de cea mai largă ofertă posibilă. CELF îndeplinește toate solicitările operatorilor, indiferent de valoarea comenzilor, chiar dacă acestea din urmă nu sunt rentabile.

6 Obligațiile CELF au fost reafirmate în convenții încheiate cu ministère de la Culture et de la Communication (Ministerul Culturii și Comunicațiilor).

7 În perioada 1980-2002, CELF a beneficiat de subvenții de funcționare acordate de către statul francez pentru a compensa costul suplimentar aferent procesării comenzilor mici efectuate de librăriile stabilite în străinătate.

8 În cursul anului 1992, SIDE, concurentă a CELF, a adresat Comisiei Comunităților Europene întrebarea dacă ajutoarele acordate CELF fuseseră sau nu fuseseră notificate conform articolului 93 alineatul (3) din Tratatul CE [devenit articolul 88 alineatul (3) CE].

9 Comisia a solicitat guvernului francez și a obținut de la acesta informații privind măsurile de care beneficia CELF.

10 Aceasta a confirmat societății SIDE existența ajutoarelor și a informat-o că măsurile în cauză nu fuseseră notificate.

11 Prin Decizia NN 127/92 din 18 mai 1993, cu privire la care a fost publicat un anunț în *Jurnalul Oficial al Comunităților Europene* din 25 iunie 1993 cu titlul „Ajutoare pentru exportatorii de cărți franceze” (JO C 174, p. 6), Comisia a considerat că, având în vedere situația specială a concurenței în sectorul cărții și scopul cultural al schemelor de ajutoare în cauză, acestora le era aplicabilă derogarea prevăzută la articolul 92 alineatul (3) litera (d) din Tratatul CE [devenit articolul 87 alineatul (3) litera (d) CE].

12 SIDE a introdus o acțiune în anulare împotriva acestei decizii la Tribunalul de Primă Instanță al Comunităților Europene.

13 Prin Hotărârea din 18 septembrie 1995, SIDE/Comisia (T-49/93, Rec., p. II-2501), Tribunalul a anulat decizia menționată în măsura în care se referea la subvenția acordată exclusiv CELF pentru a compensa costul suplimentar aferent procesării comenzilor mici de cărți în limba franceză efectuate de către librării stabilite în străinătate.

14 Acesta a considerat că, înainte de a se pronunța asupra compatibilității măsurilor cu piața comună, Comisia ar fi trebuit să efectueze o analiză aprofundată a condițiilor de concurență în sectorul vizat. În consecință, Comisia ar fi avut obligația să inițieze procedura în care sunt audiate ambele părți prevăzută la articolul 93 alineatul (2) din Tratatul CE [devenit articolul 88 alineatul (2) CE].

15 La 30 iulie 1996, Comisia a decis să inițieze o procedură oficială de investigare a ajutoarelor în cauză.

16 La finalizarea investigației, aceasta a adoptat Decizia 1999/133/CE din 10 iunie 1998 privind ajutorul de stat în favoarea Coopérative d'exportation du livre français (CELF) (JO L 44, p. 37), în care, pe de o parte, a constatat nelegalitatea ajutoarelor, pentru motivul că acestea nu îi fuseseră notificate, și, pe de altă parte, declara ajutoarele menționate ca fiind compatibile cu piața comună, pentru motivul că acestea îndeplineau condițiile pentru a beneficia de derogarea prevăzută la articolul 92 alineatul (3) litera (d) din tratat.

17 Împotriva acestei decizii au fost introduse două acțiuni în anulare.

18 Prima acțiune, introdusă la Curte de către Republica Franceză pentru motivul că articolul 90 alineatul (2) din Tratatul CE [devenit articolul 86 alineatul (2) CE] nu fusese aplicat de către Comisie, a fost respinsă prin Hotărârea din 22 iunie 2000, Franța/Comisia (C-332/98, Rec., p. I-4833).

19 A doua acțiune, introdusă la Tribunal de către SIDE a fost admisă prin Hotărârea din 28 februarie 2002, SIDE/Comisia (T-155/98, Rec., p. II-1179), care, constatând o eroare vădită de apreciere în definirea pieței relevante, a anulat decizia Comisiei în măsura în care aceasta declara ajutoarele ca fiind compatibile cu piața comună.

20 În urma acestei anulări, Comisia a declarat din nou ajutoarele ca fiind compatibile cu piața comună prin Decizia 2005/262/CE din 20 aprilie 2004 privind ajutorul pus în aplicare de către Franța în favoarea Coopérative d'exportation du livre français (CELF) (JO L 85, p. 27).

21 SIDE a introdus o acțiune în anulare a acestei decizii la Tribunal. Procedura este în prezent pendinte la această instanță (cauza T-348/04).

Procedurile naționale și întrebările preliminare

22 În paralel cu procedurile comunitare, au fost inițiate proceduri în fața autorităților și instanțelor naționale.

23 În urma Hotărârii din 18 septembrie 1995, SIDE/Comisia, citată anterior, SIDE a solicitat ministre de la Culture et de la Communication încetarea acordării ajutorului atribuit CELF și restituirea cuantumului ajutoarelor deja acordate.

24 Această solicitare a fost respinsă prin Decizia din 9 octombrie 1996.

25 SIDE a sesizat tribunal administratif de Paris (Tribunalul Administrativ din Paris) cu o acțiune în anulare a deciziei menționate.

26 Prin Hotărârea din 26 aprilie 2001, această instanță a anulat decizia atacată.

27 Ministre de la Culture et de la Communication, precum și CELF au declarat apel împotriva acestei hotărâri la cour administrative d'appel de Paris (Curtea Administrativă de Apel din Paris).

28 Prin Hotărârea din 5 octombrie 2004, cour administrative d'appel de Paris a menținut hotărârea atacată și a obligat statul francez să recupereze sumele plătite către CELF pentru procesarea comenzilor mici de cărți efectuate de librării stabilite în străinătate în termen de trei luni calculat de la data notificării hotărârii, sub sancțiunea unei penalități cu titlu cominatoriu de 1 000 de euro pe zi de întârziere.

29 CELF și ministre de la Culture et de la Communication au sesizat Conseil d'État (Consiliul de Stat) cu recursuri având ca obiect anularea acestei hotărâri, precum și a hotărârii tribunal administratif de Paris.

30 În cadrul acestora, recurenții au invocat în special săvârșirea de către cour administrative d'appel a unei erori de drept și a unei erori de încadrare juridică, întrucât aceasta nu s-a pronunțat, în cauză, în sensul că împrejurarea potrivit căreia Comisia

a recunoscut compatibilitatea ajutoarelor cu piața comună contravenea obligației de recuperare a acestor ajutoare care rezultă, în principiu, din nelegalitatea punerii în aplicare a măsurilor de ajutoare de către statul membru, cu încălcarea articolului 88 alineatul (3) CE.

31 Întrucât a apreciat că soluționarea litigiului depindea de o interpretare a dreptului comunitar, Conseil d'État a hotărât să suspende judecarea cauzei și să adreseze Curții următoarele întrebări preliminare:

„1) În primul rând, articolul 88 [CE] permite unui stat al cărui ajutor acordat unei întreprinderi este ilegal, nelegalitate constatată de către instanțele acestui stat pentru motivul că acest ajutor nu a făcut obiectul unei notificări prealabile către Comisie […] în condițiile prevăzute la același articol 88 alineatul (3), să nu recupereze acest ajutor de la agentul economic care a fost beneficiarul ajutorului, pentru motivul că, fiind sesizată de către un terț, Comisia a declarat ajutorul ca fiind compatibil cu normele pieței comune și a asigurat astfel în mod efectiv controlul exclusiv pe care aceasta îl exercită asupra acestei compatibilități?

2) În al doilea rând, dacă această obligație de restituire este menținută, este necesar să se țină cont, în cadrul calculului cuantumului sumelor care trebuie restituite, de perioadele în cursul cărora ajutorul în cauză a fost declarat compatibil de către Comisie cu normele pieței comune […], înainte ca aceste decizii să facă obiectul unei anulări pronunțate de către Tribunalul de Primă Instanță al Comunităților Europene?"

Cu privire la întrebările preliminare

Cu privire la prima întrebare

32 Prin intermediul primei întrebări, instanța de trimitere solicită, în esență, să se stabilească dacă articolul 88 alineatul (3) ultima teză CE trebuie interpretat în sensul că instanța națională este obligată să dispună recuperarea unui ajutor pus în aplicare cu încălcarea acestei dispoziții, atunci când Comisia a adoptat o decizie finală prin care s-a constatat compatibilitatea ajutorului menționat cu piața comună, în sensul articolului 87 CE.

33 În această privință, trebuie amintit că articolul 88 alineatul (3) prima teză CE prevede în sarcina statelor membre o obligație de notificare a proiectelor care urmăresc să instituie sau să modifice ajutoarele.

34 Conform articolului 88 alineatul (3) a doua teză CE, în cazul în care apreciază că proiectul notificat nu este compatibil cu piața comună în sensul articolului 87 CE, Comisia inițiază fără întârziere procedura prevăzută la articolul 88 alineatul (2) CE.

35 Conform articolului 88 alineatul (3) ultima teză CE, înainte de pronunțarea unei decizii finale a Comisiei, statul membru care intenționează să acorde un ajutor nu poate pune în aplicare măsurile preconizate.

36 Interdicția prevăzută de această dispoziție are drept scop să garanteze faptul că efectele unui ajutor nu se produc înainte de a asigura Comisiei un termen rezonabil pentru a analiza proiectul în detaliu și, dacă este cazul, pentru a iniția procedura prevăzută la alineatul (2) al aceluiași articol (Hotărârea din 14 februarie 1990, Franța/Comisia, cunoscută sub numele „Boussac Saint Frères", C-301/87, Rec., p. I-307, punctul 17).

37 Articolul 88 alineatul (3) CE instituie astfel un control preventiv asupra proiectelor de ajutoare noi (Hotărârea din 11 decembrie 1973, Lorenz, 120/73, Rec., p. 1471, punctul 2).

38 În timp ce Comisia are obligația să examineze compatibilitatea ajutorului preconizat cu piața comună, chiar în cazul în care statul membru încalcă interdicția de punere în aplicare a măsurilor de ajutor, instanțele naționale nu fac decât să apere, până la decizia finală a Comisiei, drepturile justițiabililor în raport cu o încălcare eventuală de către autoritățile de stat a interdicției prevăzute la articolul 88 alineatul (3) CE (Hotărârea din 21 noiembrie 1991, Fédération nationale du commerce extérieur des produits alimentaires și Syndicat national des négociants et transformateurs de saumon, denumit „FNCE", C-354/90, Rec., p. I-5505, punctul 14). Într-adevăr, este necesară protecția părților afectate de denaturarea concurenței cauzată de acordarea ajutorului ilegal (a se vedea în acest sens Hotărârea din 5 octombrie 2006, Transalpine Ölleitung in Österreich și alții, C-368/04, Rec., p. I-9957, punctul 46).

39 Instanțele naționale trebuie, în principiu, să soluționeze o solicitare de rambursare a ajutoarelor acordate cu încălcarea articolului 88 alineatul (3) CE (a se vedea în special Hotărârea din 11 iulie 1996, SFEI și alții, C-39/94, Rec., p. I-3547, punctul 70).

40 Într-adevăr, decizia finală a Comisiei nu are drept consecință a face conforme cu legea, *a posteriori*, actele de executare care nu erau valide pentru motivul că fuseseră adoptate cu încălcarea interdicției prevăzute la acest articol. Orice altă interpretare ar avea drept efect să favorizeze nerespectarea de către statul membru în cauză a articolului 88 alineatul (3) ultima teză CE și l-ar priva de efectul său util (Hotărârea FNCE, citată anterior, punctul 16).

41 În consecință, instanțele naționale trebuie să garanteze că sunt avute în vedere, conform dreptului lor național, toate consecințele unei încălcări a articolului 88 alineatul (3) ultima teză CE, în ceea ce privește atât validitatea actelor de punere în

aplicare a măsurilor de ajutor, cât și recuperarea asistenței financiare acordate fără a ține seama de această dispoziție (Hotărârile citate anterior FNCE, punctul 12, și SFEI și alții, punctul 40, precum și Hotărârea din 21 octombrie 2003, van Calster și alții, C-261/01 și C-262/01, Rec., p. I-12249, punctul 64, și Hotărârea Transalpine Ölleitung in Österreich și alții, citată anterior, punctul 47).

42 Cu toate acestea, pot exista împrejurări excepționale în care dispunerea rambursării ajutorului ar fi inadecvată (Hotărârea SFEI și alții, citată anterior, punctul 70).

43 În această privință, Curtea s-a pronunțat anterior cu privire la o situație în care Comisia a adoptat o decizie finală negativă, în sensul că nu ar putea fi exclusă posibilitatea pentru beneficiarul unui ajutor ilegal de a invoca împrejurări excepționale, care au putut să îi întemeieze în mod legitim încrederea cu privire la caracterul legal al acestui ajutor și, în consecință, de a se opune rambursării acestuia. Într-o astfel de situație, este de competența instanței naționale eventual sesizate să aprecieze împrejurările cauzei, dacă este cazul, ulterior adresării către Curte a unor întrebări preliminare de interpretare (Hotărârea din 20 septembrie 1990, Comisia/Germania, C-5/89, Rec., p. I-3437, punctul 16).

44 În ceea ce privește Comisia, articolul 14 alineatul (1) din Regulamentul (CE) nr. 659/1999 al Consiliului din 22 martie 1999 de stabilire a normelor de aplicare a articolului [88 CE] (JO L 83, p. 1, Ediție specială, 08/vol. 1, p. 41) prevede în mod expres că, atunci când adoptă decizii negative, Comisia nu solicită recuperarea ajutorului în cazul în care aceasta ar contraveni unui principiu general de drept comunitar.

45 Într-o situație precum cea din acțiunea principală, în care o cerere întemeiată pe articolul 88 alineatul (3) ultima teză CE este analizată ulterior adoptării unei decizii pozitive de către Comisie, deși s-a constatat compatibilitatea ajutorului în cauză cu piața comună, instanța națională trebuie să se pronunțe asupra validității actelor de punere în aplicare și asupra recuperării asistenței financiare acordate.

46 Într-un astfel de caz, dreptul comunitar o obligă să dispună măsuri corespunzătoare care să permită remedierea în mod efectiv a efectelor nelegalității. Cu toate acestea, chiar în absența unor împrejurări excepționale, dreptul comunitar nu îi impune o obligație de recuperare integrală a ajutorului ilegal.

47 Într-adevăr, articolul 88 alineatul (3) ultima teză CE se întemeiază pe obiectivul preventiv de garantare a faptului că un ajutor incompatibil nu va fi pus niciodată în aplicare. Acest obiectiv este îndeplinit, într-o primă etapă, în mod provizoriu, prin intermediul interdicției pe care această dispoziție o prevede și, în a doua etapă, în mod definitiv, prin intermediul deciziei finale a Comisiei, care, atunci când este negativă, se opune pe viitor punerii în aplicare a proiectului de ajutor notificat.

48 Măsura de prevenire astfel organizată urmărește, așadar, să fie puse în aplicare doar ajutoarele compatibile. În vederea realizării acestui obiectiv, punerea în aplicare a unui proiect de ajutor este amânată până când incertitudinea privind compatibilitatea acestuia este eliminată prin decizia finală a Comisiei.

49 Atunci când Comisia adoptă o decizie pozitivă, rezultă, așadar, că obiectivul vizat la punctele 47 și 48 din prezenta hotărâre nu s-a aflat în contradicție cu acordarea înainte de termen a ajutorului.

50 În acest caz, din punctul de vedere al altor agenți economici în afară de beneficiarul unui astfel de ajutor, ilegalitatea acestuia va avea drept efect, pe de o parte, să îi expună riscului, în cele din urmă nerealizat, al punerii în aplicare a unui ajutor incompatibil și, pe de altă parte, să îi facă să suporte în termeni de concurență, dacă este cazul, mai devreme decât ar fi trebuit, efectele unui ajutor compatibil.

51 Din punctul de vedere al beneficiarului ajutorului, avantajul nejustificat ar fi constat, pe de o parte, în neplata dobânzilor aferente cuantumului în cauză al ajutorului compatibil pe care le-ar fi achitat dacă ar fi trebuit să împrumute această sumă pe piață în așteptarea deciziei Comisiei și, pe de altă parte, în îmbunătățirea poziției sale concurențiale în raport cu ceilalți operatori de pe piață pe durata nelegalității.

52 Într-o situație precum cea din acțiunea principală, instanța națională are, în consecință, obligația, în aplicarea dreptului comunitar, de a dispune ca beneficiarul ajutorului să plătească dobânzi aferente duratei nelegalității.

53 În cadrul ordinii juridice naționale, aceasta poate să dispună în plus, dacă este cazul, recuperarea ajutorului ilegal, fără a aduce atingere dreptului statului membru de a-l pune ulterior din nou în aplicare. De asemenea, instanța națională poate să admită cereri de reparare a prejudiciilor cauzate ca urmare a caracterului ilegal al ajutorului (a se vedea în acest sens Hotărârile citate anterior SFEI și alții, punctul 75, și Transalpine Ölleitung in Österreich și alții, punctul 56).

54 Cu privire la ajutorul propriu-zis, trebuie adăugat că o măsură care ar consta doar într-o obligație de recuperare fără dobânzi nu ar fi adecvată, în principiu, pentru a remedia efectele nelegalității, în ipoteza în care statul membru ar pune din nou în aplicare ajutorul menționat, ulterior deciziei finale pozitive a Comisiei. Într-adevăr, din moment ce perioada cuprinsă între recuperare și noua punere în aplicare ar fi inferioară celei cuprinse între prima punere în aplicare și decizia finală, în măsura în care ar fi fost determinat să împrumute suma restituită, beneficiarul ajutorului ar suporta dobânzi într-un cuantum mai redus decât cele pe care le-ar fi achitat dacă, de la început, ar fi trebuit să împrumute echivalentul ajutorului acordat în mod nelegal.

55 În consecință, trebuie să se răspundă la prima întrebare formulată că articolul 88 alineatul (3) ultima teză CE trebuie interpretat în sensul că instanța națională nu

este obligată să dispună recuperarea unui ajutor pus în aplicare cu încălcarea acestei dispoziții atunci când Comisia a adoptat o decizie finală prin care s-a constatat compatibilitatea ajutorului menționat cu piața comună în sensul articolului 87 CE. În aplicarea dreptului comunitar, aceasta trebuie să îl oblige pe beneficiarul ajutorului la plata de dobânzi aferente duratei nelegalității. În cadrul ordinii juridice naționale, aceasta poate să dispună în plus, dacă este cazul, recuperarea ajutorului ilegal, fără a aduce atingere dreptului statului membru de a-l pune ulterior din nou în aplicare. De asemenea, instanța națională poate să admită cereri de reparare a prejudiciilor cauzate ca urmare a caracterului ilegal al ajutorului.

Cu privire la a doua întrebare

56 Prin intermediul celei de a doua întrebări, instanța de trimitere solicită, în esență, să se stabilească dacă, într-o situație procedurală precum cea din acțiunea principală, obligația care rezultă din articolul 88 alineatul (3) ultima teză CE de a remedia efectele nelegalității unui ajutor se extinde, în scopul calculării sumelor care trebuie achitate de către beneficiar, și la perioada cuprinsă între o decizie a Comisiei prin care s-a constatat compatibilitatea acestui ajutor cu piața comună și anularea deciziei menționate de către instanța comunitară.

57 Această întrebare se referă fie la ajutoarele eventual puse în aplicare între cele două date în cauză, precum și la dobânzi, dacă efectul dedus de dreptul național din nelegalitatea unui ajutor, chiar și în ipoteza unei constatări a compatibilității acestuia cu piața comună, constă în recuperarea ajutorului menționat, fie doar la dobânzile aferente ajutoarelor percepute în aceeași perioadă, dacă recuperarea unui ajutor ilegal compatibil nu este prevăzută de dreptul național.

58 În situația din acțiunea principală, sunt vizate două perioade cuprinse între deciziile adoptate de către Comisie la 18 mai 1993 și la 10 iunie 1998 și, respectiv, între hotărârile Tribunalului prin care s-a pronunțat anularea acestora la 18 septembrie 1995 și la 28 februarie 2002 (a se vedea punctele 11-21 din prezenta hotărâre).

59 Întrebarea formulată examinează, pe de o parte, principiul prezumției de legalitate a actelor instituțiilor comunitare și, pe de altă parte, norma prevăzută la articolul 231 primul paragraf CE.

60 Prezumția de legalitate a actelor instituțiilor comunitare implică faptul că acestea produc efecte juridice atâta vreme cât nu au fost retrase, anulate în cadrul unei acțiuni în anulare sau declarate ca fiind lipsite de validitate în urma unei trimiteri preliminare sau a unei excepții de nelegalitate (Hotărârea din 5 octombrie 2004, Comisia/Grecia, C-475/01, Rec., p. I-8923, punctul 18 și jurisprudența citată).

61 În temeiul articolului 231 primul paragraf CE, în cazul în care acțiunea este întemeiată, instanța comunitară declară actul contestat nul și neavenit. Din aceasta rezultă că decizia de anulare a instanței comunitare produce dispariția retroactivă a actului atacat față de toți justițiabilii [Hotărârea din 1 iunie 2006, P & O European Ferries (Biscaya) și Diputación Foral de Vizcaya/Comisia, C-442/03 P și C-471/03 P, Rec., p. I-4845, punctul 43].

62 În împrejurări precum cele din acțiunea principală, prezumția de legalitate și norma privind retroactivitatea unei anulări se aplică succesiv.

63 Ajutoarele puse în aplicare ulterior deciziei pozitive a Comisiei sunt prezumate ca fiind legale până la decizia de anulare pronunțată de instanța comunitară. În continuare, la data pronunțării acestei din urmă decizii, conform articolului 231 primul paragraf CE, ajutoarele în cauză sunt considerate că nu au fost declarate compatibile prin decizia anulată, astfel încât punerea lor în aplicare trebuie considerată nelegală.

64 În consecință, rezultă că, în acest caz, norma cuprinsă în articolul 231 primul paragraf CE determină încetarea retroactivă a aplicării prezumției de legalitate.

65 Ulterior anulării unei decizii pozitive a Comisiei, nu se poade exclude posibilitatea beneficiarului ajutoarelor puse în aplicare în mod nelegal de a invoca împrejurări excepționale care au putut să îi întemeieze în mod legitim încrederea cu privire la caracterul legal al acestora și, în consecință, de a se opune rambursării acestora (a se vedea, prin analogie, Hotărârea Comisia/Germania, citată anterior, punctul 16, în ceea ce privește o decizie finală negativă a Comisiei).

66 Cu toate acestea, Curtea s-a pronunțat anterior asupra unei situații în care Comisia decisese inițial să nu ridice obiecțiuni împotriva ajutoarelor în litigiu, în sensul că o astfel de împrejurare nu putea fi considerată că a putut da naștere unei încrederi legitime a întreprinderii beneficiare, din moment ce această decizie fusese atacată în termenele prevăzute pentru introducerea acțiunilor, iar ulterior fusese anulată de către Curte (Hotărârea din 14 ianuarie 1997, Spania/Comisia, C-169/95, Rec., p. I-135, punctul 53).

67 Curtea s-a pronunțat de asemenea în sensul că, atâta vreme cât Comisia nu a adoptat o decizie de aprobare și nu a expirat termenul de introducere a acțiunii împotriva unei astfel de decizii, beneficiarul nu are certitudine în ceea ce privește legalitatea ajutorului preconizat, singura care ar putea să îl determine să nutrească o încredere legitimă (a se vedea Hotărârea din 29 aprilie 2004, Italia/Comisia, C-91/01, Rec., p. I-4355, punctul 66).

68 Trebuie constatat că, în mod similar, atunci când a fost introdusă o acțiune în anulare, beneficiarul nu poate avea o astfel de certitudine, atâta vreme cât instanța comunitară nu s-a pronunțat în mod definitiv.

69 În consecință, trebuie să se răspundă la a doua întrebare formulată că, într-o situație procedurală precum cea din acțiunea principală, obligația care rezultă din articolul 88 alineatul (3) ultima teză CE de a remedia efectele nelegalității unui ajutor se extinde, în scopul calculării sumelor care trebuie achitate de către beneficiar și în afara unor împrejurări excepționale, și la perioada cuprinsă între o decizie a Comisiei prin care s-a constatat compatibilitatea acestui ajutor cu piața comună și anularea deciziei menționate de către instanța comunitară.

Cu privire la cheltuielile de judecată

70 Întrucât, în privința părților din acțiunea principală, procedura are caracterul unui incident survenit la instanța de trimitere, este de competența acesteia să se pronunțe cu privire la cheltuielile de judecată. Cheltuielile efectuate pentru a prezenta observații Curții, altele decât cele ale părților menționate, nu pot face obiectul unei rambursări.

Pentru aceste motive, Curtea (Marea Cameră) declară:

1) Articolul 88 alineatul (3) ultima teză CE trebuie interpretat în sensul că instanța națională nu este obligată să dispună recuperarea unui ajutor pus în aplicare cu încălcarea acestei dispoziții atunci când Comisia Comunităților Europene a adoptat o decizie finală prin care s-a constatat compatibilitatea ajutorului menționat cu piața comună în sensul articolului 87 CE. În

aplicarea dreptului comunitar, aceasta trebuie să îl oblige pe beneficiarul ajutorului la plata de dobânzi aferente duratei nelegalității. În cadrul ordinii juridice naționale, aceasta poate să dispună în plus, dacă este cazul, recuperarea ajutorului ilegal, fără a aduce atingere dreptului statului membru de a-l pune ulterior din nou în aplicare. De asemenea, instanța națională poate să admită cereri de reparare a prejudiciilor cauzate ca urmare a caracterului ilegal al ajutorului.

2) Într-o situație procedurală precum cea din acțiunea principală, obligația care rezultă din articolul 88 alineatul (3) ultima teză CE de a remedia efectele nelegalității unui ajutor se extinde, în scopul calculării sumelor care trebuie achitate de către beneficiar și în afara unor împrejurări excepționale, și la perioada cuprinsă între o decizie a Comisiei Comunităților Europene prin care s-a constatat compatibilitatea acestui ajutor cu piața comună și anularea deciziei menționate de către instanța comunitară.

Semnături